

ОФІЦІЙНИЙ ВІДГУК

опонента, Константінової Вікторії Миколаївни,

на дисертацію

КОХАН Олени Олегівни

«ЕКОНОМІЧНЕ ТА ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ КИЇВСЬКОГО

МІЩАНСТВА У 1782 – 1870 рр.»,

представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

за спеціальністю 07.00.01 – історія України

З огляду на домінуючу роль, яку міста відіграють у сучасному світі, важливість вивчення історії урбанізації важко переоцінити. При цьому одними із знакових складових процесів, які великою мірою віддзеркалювали специфіку урбанізації українських земель кінця XVIII – XIX ст., були зміни соціальної мобільності та соціальної стратифікації, під якою розуміється диференціація населення в ієрархічному ранзі, сутність та основа якої полягає, згідно Питириму Сорокіну, в «нерівномірності розподілу прав та привілеїв, відповідальності та обов'язків, наявності чи відсутності соціальних цінностей, влади та впливу серед членів того чи іншого соціуму». Тож вже у цих контекстах актуальність дисертації Олени Олегівни Кохан «Економічне та правове становище київського міщанства у 1782 – 1870 рр.» знаходиться поза всяким сумнівом і поява цієї роботи може тільки вітатись.

Наукові положення та висновки дисертаційної роботи є достатньо обґрунтованими з посиланнями на літературу та джерела, які охарактеризовані авторкою відповідно у підрозділах «Історіографія» та «Джерельна база». Наукові положення і висновки, сформульовані в дисертації, є обґрунтованими й теоретично, що уможливлено застосуванням інструментарію, схарактеризованого у підрозділі «Методологія дослідження»: методів аналізу і синтезу, кількісного аналізу, контент-аналізу, компаративного аналізу, узагальнення, критичного, структурно-

функціонального, демографічного, наукового плюралізму, проблемно-хронологічного, ретроспективного, історико-генетичного та історизму.

Загальний обсяг дисертації – 197 сторінок, з них основного тексту – 179 сторінок.

Структура роботи в цілому є виваженою (при цьому кілька дискусійний міркувань щодо неї ми наведемо дещо нижче), вона містить необхідні складові елементи і підпорядкована досягненню поставленої мети. Робота складається з двомовної анотації, списку праць, опублікованих авторкою за темою дисертації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, що включає 232 позиції. У вступі переконливо обґрунтована актуальність дослідження; зазначений зв'язок роботи із науковою темою кафедри; визначені об'єкт та предмет, хронологічні та територіальні межі, мета та дослідницькі завдання, методи дослідження, наукова новизна; сформульовані практичне значення дослідження, особистий внесок здобувача; наведено дані стосовно апробації результатів дослідження і публікацій авторки.

Крім традиційного для дисертацій з історії розділу «Історіографія, джерельна база, теоретико-методологічні засади дослідження», робота структурована в розділи «Чисельність і майнова диференціація міщан Києва», «Економічне становище київського міщанства» та «Правове становище міщан Києва».

Висновки, сформульовані Оленою Олегівною, відповідають поставленим нею завданням.

При цьому рекомендацій пані Кохан у своїй дисертації спеціально не формулює.

Наукова новизна дослідження Олени Олегівни зумовлена як самою постановкою і комплексним вирішенням проблеми, що винесена в назву дисертаційної роботи, так і тим, що до наукового обігу введені комплекси неопублікованих документів Державного архіву міста Києва; поглиблено

вивчення участі міщан Києва в діяльності органів міського самоврядування тощо.

За темою дисертації пані Кохан видала 11 публікацій, включно з 1 статтею, вміщеною в періодичному науковому виданні країни ЄС («*Knowledge, Education, Law, Management*»), 5 статтями у наукових фахових виданнях України, а також 5 публікаціями, у яких додатково відображено результати дослідження. Усі ці публікації прямо пов'язані з темою дисертації та розкривають її окремі аспекти. Усі публікації видані одноосібно, без співавторів.

Можна погодитись із запропонованим Оленою Олегівною баченням, що її висновки й узагальнення можуть бути використані при підготовці навчальних посібників, лекцій як з історії місцевого управління та історії України, так і з історії урбанізаційних процесів в цілому; нароби дисертантки можуть стати в нагоді краєзнавцям, музейним та бібліотечним працівникам. Варто додати, що матеріали дисертації будуть корисними і для дослідників соціальної та економічної історії, а також для фахівців з історії права.

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Олени Олегівни Кохан, маємо звернути увагу на наступні дискусійні питання, побажання та зауваження:

1. До опрацьованої літератури варто було б включити праці представників західної історіографії, присвячені історії урбанізації Російської імперії та її складових. Йдеться, зокрема, про монографію Даніеля Бровера "The Russian City between Tradition and Modernity, 1850-1900", колективну працю під редакцією Майкла Хемма "The City in Russian History". Не кажучи вже про працю Hamm Michael F. Kiev. A Portrait, 1800-1917. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993. 304 p. Можна було б звернутись і до низці дисертацій, включно з Гуменюк А.О. Міста Правобережної України в другій половині XIX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 "Вітчизняна історія". К., 1993. 16 с.; Щерба Т.О. Міське самоуправління на Правобережній Україні у другій половині XIX ст.: дис. ...

канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2001. 223 с.; Нікітін Ю.О. Зміни в становищі сільського й міського населення Київської та Чернігівської губерній після селянської і міської реформ 60-70 років XIX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України". К., 2004. 18 с.

2. При тому, що ключові комплекси неопублікованих джерел з історії міщанства Києва зазначеного періоду дійсно зберігаються в Державному архіві міста Києва, не зайвим було б звернення й до матеріалів інших архівосховищ як України, так і зарубіжжя. Для вивчення економічного та правового становища київського міщанства могли б прислужитись і матеріальні джерела з низки київських музеїв.

3. При тому, що підрозділ 2.1 має назву «Джерела формування та кількісний склад міщанського стану», в ньому чимала увага приділена аспектом, які напряду не стосуються цієї проблематики, як от київська архітектура та забудова.

4. Наведячи, слідом за П. Риндзюньським, на стор. 42-43 таблицю 3 і супроводжуючи її текстом «Для порівняння чисельності жителів різних міст Російської імперії в 1825 і 1856 рр.», дисертантка подає список, в топі якого Петербург, Москва, Одеса та Рига При цьому випускається з виду, що до трійки найзалюдненіших міст Російської імперії входила Варшава. Логіка виключення з цього списку Варшави радянським дослідником цілком зрозуміла, але навряд чи її варто наслідувати сьогодні.

5. На стор. 74-75 дисертантка описує міщанський одяг. Втім, вона робить це на підставі лише одного джерела, «Статистического описания Киевской губернии» 1852 р., не беручи до уваги, що впродовж досліджуваного періоду характеристики одягу міщан і міщанок не залишались сталими.

6. У розділі 2.2 («Майнове становище київських міщан») дійсно йдеться про становище, а не майнову диференціацію, винесену в назву розділу 2. Разом із тим, питання майнового становища тісно переплітаються з

аспектами, винесеними в розділ 3 («Економічне становище київського міщанства»).

7. Чисельні таблиці з підрозділу 3.1 («Реміснична сфера, мануфактурне і фабричне виробництво») та 3.2 («Торгівля та інші форми діяльності»), а особливо розлогу таблицю 15, доцільніше було б винести з основного тексту в Додатки.

8. Запропонована дисертанткою назва підрозділу 3.3 («Оподаткування міщан у Києві») є вужчою за вміщений у цьому підрозділі фактаж, адже, окрім безпосередньо податків, там логічно йдеться і про повинності, що несли міщани.

9. Є певні сумніви щодо логічності структурування четвертого розділу, чия назва («Правове становище міщан Києва») дуже подібна до назви його ж першого підрозділу («Правове становище міщанської громади»).

10. Можливо, занадто категоричним є формулювання, що «Чи не єдиним міським головою, якого поважали київські купці й міщани, був Федір Ілліч Войтенко» (стор. 158).

11. Цитата зі спогадів Єгора Тимковського зайняла в дисертації більше сторінки (стор. 44-45). Звісно, вона колоритна, але доречніше було б її значно скоротити. Те саме стосується спогадів Володимира Ізмайлова, цитата з яких зайняла 2/3 сторінки 56, і тим більше – праці О. Левицького, цитата звідки зайняла 2 сторінки (стор. 57-59), та спогадів Автонома Солтановського (більше сторінки, стор. 65-66).

12. Звісно, як і пише авторка, міщани склали найбільшу, в порівнянні з іншими верствами, групу населення Києва. Але навряд чи це є достатньою підставою для включення до тексту роботи чисельних сюжетів, що стосуються всього населення Києва і всього міста.

13. Мають місце деякі технічні огріхи, помилки в орфографії та пунктуації: «**Місто** як феномен людської цивілізації завжди привертав» (стор. 13), «статистичні матеріали щоденники та мемуари» (стор. 26), «**Питаннями** опікунства та розподілу майна після смерті міщан вирішував

сирітський суд» (стор. 71), «Найбільше кам'яних юудинків» (стор. 107), «стягувалося» (стор. 132).

Не надто вдалим є формулювання «По суті, **праці** дослідників рубежу XIX – XX століть змінилися на більш якісні підходи вже по поразці Української революції» (стор. 2), «Росію було **позбавлено мати** військовий флот на Чорному морі» (стор. 137), «**Магдебурзьке право**, Надане литовським князем Олександром **магдебурзьке право** в подальшому неодноразово підтверджувалося польськими королями, московськими царями та російськими імператорами» (стор. 144).

Дисертантка пише: «В.І. Щербина досліджував інституційну та функціональну структуру місцевого самоврядування, починаючи від Жалуваної грамоти містам 1785 р., виданої Катериною II, і закінчуючи Першою світовою війною. Крім того, історик звернув увагу на діяльність київських цехів кінця XVIII – початку XIX ст. та проблематики міщанського стану [203]» (стор. 19). Втім, позицією 203 у списку використаних джерел та літератури фігурує праця не В.І. Щербини, а Д.М. Щербаківського, яку дисертантка характеризує нижче на стор. 19-20.

Втім, висловлені у «Відгуку» роздуми і зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Олена Олегівна Кохан продемонструвала достатній рівень професійної підготовки, вміння проводити науковий аналіз історичного та історіографічного матеріалу, впоралась із основними завданнями, які випливають з мети дослідження. Вона виконала вимогу щодо ідентичності змісту автореферату й основних положень тексту дисертації.

Зазначене вище дає підстави вважати, що дисертація Олени Олегівни Кохан «Економічне та правове становище київського міщанства у 1782 – 1870 рр.» є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову задачу суттєвого значення для відповідної галузі науки, і відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (зі змінами), Наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р., а її авторка заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Опонент,

доктор історичних наук,

професор кафедри історії та філософії

Бердянського державного

педагогічного університету

Вікторія КОНСТАНТИНОВА

Підпис Вікторії КОНСТАНТИНОВОЇ засвідчую:

Вчений секретар БДПУ

Ольга ПОПОВА